

4. Мельничайко В.Я. Творчі роботи на уроках української мови: Конструювання. Редагування. Переклад. Посібник для вчителів. – К.: Рад. шк., 1984. – 223с.
5. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Кол. авторів за ред. М.І.Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2004. – 400с.
6. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2003. – 149с.
7. Ярмолюк А. Система вправ з редагування у новому підручнику української мови // Укр. мова і літ. в школі. – 2004. – № 7-8. – С.15-18.

УДК 372:461

Ляшкевич А.І.

ЗНАЧЕННЯ ОРФОЕПІЧНИХ НОРМ У НАВЧАННІ УСНОГО МОВЛЕННЯ П'ЯТИКЛАСНИКІВ

У статті розкриваються питання формування навичок орфоєпії у школярів 5 класів загальноосвітніх шкіл. Розвиток комунікативних умінь залежить від правильної вимови слів. Велике значення має організація роботи на побудову словосполучень, речень, текстів, усних і письмових висловлювань учнів. Правильний підбір методів і прийомів навчання орфоєпії позитивно впливає на розвиток усного мовлення п'ятикласників.

The issues of pronunciation skills formation of the 5th form pupils of the secondary schools are given in the article. The development of communicative skills depends on the right words pronunciation. The organization of work for building of word-combinations, sentences, texts, oral and writing students' speeches is very important. The right choice of methods and approaches of pronanciation teaching positively effects on the development of the five-year pupils' oral speech.

Актуальність теми визначається важливістю засвоєння норм української літературної вимови для вільного оволодіння українською мовою. Вирішення цієї проблеми знаходить своє відображення у Концепції мовної освіти 12-річної школи, Державного стандарту базової і повної середньої освіти та Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти.

Необхідно удосконалювати практику навчання школярів орфоєпічних норм. Робота з попередження помилок у вимові учнів попередньо не планується, ведеться найчастіше не систематично. Методисти та вчителі-словесники підтверджують, що епізодичне виправлення орфоєпічних помилок не дає суттєвих позитивних результатів.

Аналіз практики навчання орфоєпічних норм дозволяє говорити про те, що в 5 класі передбачаються періоди більш інтенсивного формування орфоєпічних навичок, наприклад, при вивченні розділу “Фонетика, графіка, орфоєпія”, і періоди менш активної роботи у цьому напрямленні, періоди спаду – при вивченні інших розділів курсу.

Вирішення проблеми формування орфоєпічних навичок було предметом дослідження учених-педагогів і вчителів на всіх етапах розвитку школи.

Необхідність активізації роботи формування орфоєпічних навичок підкреслювали Р.Аванесов, С.Бернштейн, Ф.Буслаєв, Г.Винокур, Д.Ушаков, К.Ушинський, Л.Щерба та інші дослідники.

Питаннями методики навчання орфоєпічних навичок займалося багато лінгводидактів (І.Баранников, Н.Бакеєва, Б.Гулакян, А.Текучов, Г.Фірсов).

Формуванню орфоєпічних навичок сприяє виявлення ефективних методів і прийомів навчання. Правильна вимова визначається комунікативною функцією. Від орфоєпічної грамотності, як відомо, залежить не тільки естетична сторона мовлення, але і його семантика, бо відхилення від норм вимови спричиняє нерозуміння мовлення, викликає порушення процесу усного обміну думками.

У розумінні методів, прийомів виходимо із специфіки навчання орфоепічних норм, що при навчанні закріплюють набуті знання.

Праці сучасної методики навчання української мови нараховують декілька видів класифікацій методів (П.Афанасьєв, О.Біляєв, В.Капінос, М.Львов, Н.Поздняков, М.Таранов, А.Текучов, Л.Федоренко).

Найбільш поширеною з позиції розуміння формування умінь і навичок в національній школі слід уважати класифікацію методів за способом взаємодії вчителя і учнів на уроці, виділену О.Біляєвим [3: 18], а також інтерактивні методи.

В основі вирішення методичного завдання навчання вимови лежить домінуюча ідея свідомого засвоєння нових артикуляційних рухів, способу сполучення звуків, ритміко-інформаційного оформлення слова, речення, тексту, сформульована Л.Щербою [5: 111]. До методів, що навчають правильній вимові, належать такі: імітація, демонстрація і пояснення артикуляції.

Учені стверджують, що формування мовленнєвих навичок неможливе без звукового словесного наслідування. Здатність учнів до словесного наслідування використовується у школі. Імітація визначається як мовна робота, що складається з наслідування мовлення вчителя, як негайне механічне відтворення в усному мовленні або на письмі почутих або прочитаних мовних одиниць, або відрізків мовлення [1: 147].

Для відпрацювання фонетико-орфоепічних навичок необхідно використовувати демонстрацію і пояснення артикуляції (М.Гетьманський, Т.Карапетян, Т.Сутоцька, Л.Фурсова).

Для правильної артикуляції звуків необхідно навчити учнів:

- 1) відчувати роботу органів мовлення й аналізувати роботу органів вимови, контролювати її при утворенні звуків;
- 2) на слух розрізняти складний звук;
- 3) порівнювати і знаходити різницю між звуками, що вивчаються;
- 4) помічати різницю артикуляції у звуковому оточенні.

Вищезазначені умови є актуальними для методики навчання правильній вимові на уроках української мови.

У ході формування орфоепічних навичок може використовуватися відкрите і скрите порівняння. Відкрите, вважають методисти, найбільш доречно на етапі демонстрації матеріалу, виявлення артикуляції звуків, скрите – у процесі тренувальних робіт.

Порівняння “нормативне-ненормативне” допомагає практично оволодіти окремими елементами звукової системи української мови. Таке порівняння особливо необхідне в умовах українсько-російської двомовності при відпрацюванні акцентологічних норм слів, що мають просторічний варіант.

Порівняння реалізується в таких діях:

- слухове сприйняття вимовної одиниці, що відповідає нормам української літературної мови;
- вимова;
- слухове сприйняття ідентичної нелітературної норми, обмеження її на основі аналізу від взірця-норми;
- залучення зразка у тренуванні;
- прослуховування;
- виділення ненормативної вимови у мовленні учнів свого класу.

Таким чином, на основі аналізу існуючих методів навчання у початковій і середній школі, виявлення їх порівняльної ефективності на кожному етапі навчання, виходячи з того, що принцип наступності й перспективності повинен витримуватися у прийомах навчання і засобах засвоєння матеріалу учнями в досліджуваних умовах, найбільш доречними методами навчання серед пізнавальних є пояснювальний, тренувальний, імітаційний, артикуляційний.

Типовими і розповсюдженими прийомами пояснювального методу слід уважати виклад матеріалу, роботу зі схемами, таблицями, підручниками. Прийоми, де реалізуються

тренувальні методи, формують фонетико-орфоепічну, акцентологічну зіркість учнів, служать основою удосконалення навичок фонетичного, орфоепічного аналізу слів, спрямовані на виявлення вимовної норми у звуковому потоці, виявлення умов відбору її, добір прикладів на визначене правило, роботу із словниковою літературою, імітацію зразка, засвоєння артикуляції окремих звуків.

Універсальним прийомом вважається прийом порівняння. Деякі норми засвоюються школярами спонтанно.

Показником культури мовлення є насамперед його фонологічна сторона: орфоепія, інтонаційна виразність тощо. Орфоепічна культура мовлення виховується тим дидактичним матеріалом, який забезпечує тренування мовотворчого апарату учнів і забезпечує фізичний розвиток органів мовлення, усвідомлене використання фонологічних засобів вираження граматичних значень, оволодіння виражальними засобами фонологічних одиниць і розвиток навичок координування усного і писемного мовлення учнів.

Опрацьовуючи звукову і графічну системи української мови, засвоюючи орфоепічні норми на уроках фонетики, учні оволодівають певною сумою теоретичних відомостей і цілим рядом важливих практичних умінь і навичок:

1. Визначення в слові на слух кількості звуків, розрізнення голосних і приголосних звуків, дзвінких і глухих, твердих і м'яких.
2. Виділення у слові й правильна вимова будь-якого звука.
3. Членування слова на склади і виділення наголошеного складу.
4. Порівняння звукового складу паронімічних слів, пояснення відмінностей у їх вимові.
5. Проведення фонетико-графічного співвідношення звуків і букв.
6. Чітка вимова слів і виразне читання тексту з дотриманням орфоепічних норм і правильної інтонації
7. Членування мовного потоку на слова, склади, звуки, визначення логічного наголосу в простому реченні.
8. Виявлення і виправлення помилок у вимові звуків і слів.
9. Уміння передати на письмі мовний потік, виділяючи окремі слова та їх частини.
10. Виявлення і виправлення помилок у вимові й передачі на письмі звуків і слів [3: 103].

Перелічені вміння і навички важливі для подальшого вивчення мови, для засвоєння орфографічних і орфоепічних норм на уроках рідної мови.

Цьому може сприяти система вправ:

Вправа 1. Спишіть речення. Ще раз прочитайте. Чому їх називають скоромовками? Які приголосні – дзвінки чи глухі – повторюються в кожному реченні?

1. Чорний баран, рябе ярча! 2. Був собі цебер, перецебрився, мав діти цебренята – перецебренята. 3. Наш Карпо розполукарпився на маленькі полукарпенята. 4. Ми свій фундамент перефундаментували, перефундаментуйте ви свій (Народна творчість).

Вправа 2. Прочитайте, запишіть. Про який місяць тут ідеться? Знайдіть орфограму “Букви е – и, що позначають ненаголошені голосні”. Як це відображається у вимові?

Сердиться Марець, вітрами бурхає.

Аж голі дерева стогнуть та гнутья;

Землю нещасну вдень дощиком мочить,

А на ніч морозом лютим стискає.

Хмари збирає з всіх закутків неба,

Що нікуди сонцю і глянуть на землю...

Ринуть веснянії води рікою,

Дороги на греблі щиро руйнують... (М.Коцюбинський).

Вправа 3. Кого автор називає паном? Спишіть, вставте пропущені букви. Прочитайте виразно поезію, дотримуючись орфоепічних норм. Визначте основну думку тексту.

Так, як на чов...н хвилі налітают...,

На Україну лиха нападають...
Ні, іще гірше! Чов...н воду крає,
А Україна в крові потопає.
Пане, водою правиш і вітрами,
Хай же затихне буря ця над нами! (Лазар Баранович).

Вправа 4. Чому такі оповідання народ називає нісенітницями? Підкресліть букви, що позначають м'якість приголосних. Назвіть напівпом'якшені звуки. Аргументуйте правильність виконаного завдання.

Пішов я раз одудів брата, зліз до дупла, попробував – не влазить рука, так я сам вліз, забрав крашанки, кинувсь відтіль – не вилізу, так я збігав додому, взяв сокиру, розрубав, виліз і пішов собі... Ще як не було ні неба, ні землі, люди дерева зрубували, кілки били, тини плели і по них ходили.

Вправа 5. Прочитайте. Доберіть до російських прислів'їв українські й запишіть парами. Підкресліть слова з апострофом і м'яким знаком. Поясніть їх уживання.

Зразок. Выменял кукушку на ястреба. – Виміняв ремінець на личко.

Комар лошадь свалит, коли волк пособит. Конец – всему делу венец. Куда конь с копытом, туда рак с клешней. Мягко стелет да жестко спать. На все руки мастер.

Довідка. Кінець діло хвалить. Коваль коня кує, а жаба й собі ногу підставляє. Мухи коня з'їли, а вовк помагав. Інший в ноги кланяється, а за п'яти кусає. І швець, і кравець, і на дуду грець.

Такі та інші вправи сприятимуть навчанню орфоепічних навичок в умовах стандартизації мовної освіти, що позитивно впливатиме на розвиток комунікативних умінь і навичок школярів, зокрема п'ятикласників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аванесов Р.И. Русское литературное произношение. – 6-е изд. – М.: Просвещение, 1984.
2. Караман С. Методика навчання української мови в гімназії. – К.: Ленвіт, 2000.
3. Методика вивчення української мови в школі / За ред. О.Біляєва, В.Мельничайка, М.Пентилюк: Посібник для вчителя. – К.: Радянська школа, 1987.
4. Пентилюк М.І. Вивчення української мови у школах з російською мовою навчання. – К.: Рута, 2000.
5. Щерба Л.В. Субъективный и объективный метод в фонетике / Избранные работы по языкознанию и фонетике. – Л.: Из-во Ленинградского университета, 1958.

УДК 37.03

Мельник Т.В.

ОБРАЗИ І СИМВОЛИ ЯК ІНФОРМАЦІЙНА ВЕРСТКА У МОВЛЕННЄВОМУ РОЗВИТКУ УЧНІВ

У даній статті теоретично обґрунтовано та окреслено деякі шляхи використання образів і символів як основної інформаційної верстки у процесі вивчення української мови як предмета.

In the article some ways of usage of images and symbols as the basic informational make-up in the process of studying Ukrainian as a subject have been theoretically grounded and described.

Постановка проблеми. Повноцінний розвиток суспільства багато в чому залежить від такої освіти, яка спроможна забезпечити цілісний гармонічний розвиток людини. Розвиток нашої держави визначається у загальному контексті європейської інтеграції, з орієнтиром на фундаментальні цінності світової культури, а сучасна шкільна практика